

Саух П. Ю.

доктор філософських наук,
професор, академік-секретар
Відділення вищої освіти
НАПН України
e-mail: 4813764@ukr.net

Саух І. В.

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки, менеджменту
і маркетингу
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
e-mail: irina_saukh@ukr.net

Філософія толерантності. Урок освіти – для миру

Вступ. Проблема толерантності, яка безпосередньо пов'язана з низкою принципів філософських питань, що стосуються розуміння людини, її ідентичності, можливостей і меж пізнання і взаєморозуміння, діалогу культур і цивілізацій, завжди була предметом прискіпливої уваги наукового співтовариства. Особливо актуальною вона стає сьогодні. Й це не випадково. Локальні війни і міжнародний тероризм, переслідування національних меншин і мільйони біженців – усе це результати тієї руйнівної і страшної сили, яку називають *нетерпимістю*. Ніби вирвалось зовні те, що довго накопичувалося й акумулювалося – енергія злості й ненависті до всього несхожого, до людей, які розмовляють іншою мовою, сповідують іншу релігію, керуються іншою системою цінностей... Насильство стало методом практичної дії, яка обумовлює безладдя і хаос, різні форми деградації людини. Протистояти цій руйнівній силі може лише *ідея ненасильства*, яка виходить з визнання свободи кожної людини, й разом з тим – повязаності усіх людей у добрі і злі. Адже визнаючи свободу людини, ми тим самим визнаємо відкритість її до добра і зла. Добро, як і зло, – це не факт, а справа вибору. Тому ніхто не убезпечений ні від добра, ні від зла. Ідея ненасильства передбачає принаймні п'ять вимог: (1) відмову від монополії на істину, готовність відступити від власної позиції, піти на компроміс; (2) критичне ставлення до своєї позиції з метою виявлення того, що могло б жити ворожість до неї; (3) погляд на ситуацію очима опонента з метою зрозуміти його та знайти для нього можливість вийти з ситуації, не втративши «лице»; (4) повна відкритість поведінки, відсутність стосовно опонента облуди, ошуканства, будь-яких тактичних хитрощів; (5) готовність боротися проти зла, а не проти людини. Головна мета ненасильства – налагодити стосунки, перетворити ворогів на друзів.

Ненасильство вимагає від людей більшої сили духу, ніж насильницька боротьба. Його здійснення передбачає небувалою виявлення здатності людини бути особистістю. А для цього потрібно докласти немало зусиль для ствердження нової парадигми мислення і

поведінки – *толерантності*, яка є не просто смисловим продовженням індивідуальної свободи, а й ефективним принципом організації соціального життя задля миру. Для того, щоб вирватися із «зачарованого» кола ненависті й нетерпимості, толерантність має стати стратегією майбутнього, його життєдайним імперативом. У людства немає вибору: або воно відмовляється від насильства, або далі межа, за якою усе втрачає сенс.

Толерантність як універсальна цінність

Сьогодні, в умовах глобалізації й «стирання» міждержавних кордонів по усьому світу відбувається загострення комунікаційних процесів як на міжособистісному, так й на міжнародному рівнях. Особливо ця ситуація загострилася в останні роки у зв'язку із міграційною кризою, яка обумовила серію терактів та насильства в містах Європи та Близького Сходу, гібридної війни в Україні та інших гарячих точках світу. Джерелом усіх цих негараздів справедливо вважаються прорахунки державної полікультурної політики, освітньої асиміляції та обмеженості аксіологічного ресурсу політики мультикультуралізму. Невипадково проблема «свій – чужий» у співвідношенні з темою культурного діалогу набуває в даний час особливої соціально-культурної та екзистенційної значущості. У зв'язку з цим на передній план розвитку суспільства висувуються ціннісні орієнтації необхідні для спільного виживання і вільного розвитку: етика й стратегія ненасилля, ідеї терпимості до чужих і навіть ворожих позицій, цінностей, культур, ідеї діалогу й взаєморозуміння, пошуку взаємовигідних компромісів. Й тут особливої актуальності набуває завдання виховання *толерантності як основи міжсуб'єктної взаємодії* на усіх рівнях життєдіяльності людини. В ній, як універсальній формі відношення до інших цінностей, установок, смислів, проглядається не лише бажаний тип поведінки, а й в деяких випадках – фундаментальний філософський імператив.

Толерантність (лат. *tolerantia*; англ. – *toleration*; нім. – *toleranz*; фр. – *tolerance*) означає «терпіння», хоча в кожній мові воно має своє специфічне забарвлення. Але терпіння будь-де – це не лише здатність пасивно зносити життєві негаразди, але й активно протидіяти їм, створювати світ взаєморозуміння і взаємоповаги, злагоди і миру. Коли говорять про толерантність, то йдеться не просто про терпіння, яке скореговане сучасною ситуацією у суспільстві і світі. Проблема толерантності актуалізується її недостатністю в сучасному суспільстві, а в деяких його сегментах, навіть й відсутністю, що вимагає філософського осмислення цього феномену.

У філософсько-культурологічному дискурсі толерантність як поліструктурне явище зазвичай розглядається в аксіологічному, онтологічному, гносеологічному, культурологічному, соціологічному, етичному та психологічному аспектах. Але домінуючу роль тут завжди відіграє аксіологічний, ціннісний підхід. Усі інші підходи з різних позицій

обґрунтовують необхідність визнання висунутих в ціннісному підході принципів. В рамках аксіологічного виміру толерантність виступає як принцип визнання рівноцінності «Я» та «Іншого» в якості універсальної цінності. Саме орієнтація на цінність чужого, *Іншого* й складає сутність толерантності як цінності. Іншими словами, толерантність має своєю основою інтенцію «Іншого». Сутність цього принципу полягає у тому, що толерантність реалізується у співбутті людей, перш за все, як терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, думок, ідей, вірувань тощо. В основі толерантності як ціннісного імперативу центральне місце займають такі гуманістичні цінності, як, *по-перше*, визнання рівності, суверенності переконань суб'єктів комунікації, тобто визнання інших рівними самому собі. *По-друге*, визнання їхнього права на власне розуміння істини, на власну правду, життєву й інтелектуальну позицію, світоглядні орієнтири, цінності. При цьому інша культурна, світоглядна, політична своєрідність розглядаються як достоїнство, визнається цінність плюралізму і плюралізм як цінність. *По-третє*, це безумовна відмова від монополії на істину, відкритість та повага до «інакшості». Адже претензія на виключне володіння істиною веде в кінцевому рахунку до нетерпимості. Саме на цьому акцентується в «Декларації принципів толерантності», ухваленою резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО ще в 1995 році, де зазначається, що «толерантність означає повагу, сприйняття і розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності... Толерантність – це єдність в багатоманітті. Толерантність – це не відступлення, поблажливості або потурання, а перш за все активне відношення до дійсності, яке формується на основі визнання універсальних прав і свобод людини».¹ В своїй основі толерантність вимагає добровільної, за власним переконанням, без використання сили, згоди з наявністю інших, чужих переконань, аж до протилежних, якщо для іншого відношення достатньо вагомих причин не існує. У свою чергу це передбачає визнання «Іншого» рівноправною особою, яка має право не тільки на власні переконання та уявлення, але й на право жити у відповідності з ними. Проте, як слушно зазначає відомий німецький філософ О. Хьоффе, «толерантність повинна передбачати, що це право не нашкодить іншим».²

В цьому контексті найбільш знаковою для цілей освіти є *міжособистісна толерантність* – особливий спосіб побудови взаємовідносин, міжособистісної взаємодії та спілкування з іншими людьми. Сутність міжособистісної толерантності – в готовності людини вийти за рамки обмеженого кола «власних» (відмінних від «інших») за будь-якою

¹ Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61. Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Текст] // «Век толерантности: научно-публицистический вестник». – М.: МГУ, 2001. – С. 62.

² Хьоффе О. Плюрализм толерантности: к легитимизации в современном мире // «Философия науки», 1991. – № 12. – С. 27.

ознакою – національного, соціального походження, вірою, віком тощо) назустріч «світу світів», рівнозначних, багатоліких людських світів. Толерантна людина, зазначав Ортега-і-Гассет, не хворіє «герметизмом душі». Вона прагне до розуміння інших думок, суджень, світоглядних принципів, не воліючи звести усі уявлення та ідеї віри до спільного знаменника, перетворити «іншість» в «Я», у свій дублікат.

Як особистісно значуща цінність толерантність виконує цілу низку важливих соціально-комунікативних та виховних функцій. Зокрема:

- Забезпечує ефективну соціалізацію та інкультуризацію, розвиває моральну свідомість, співпереживання, вміння лояльно оцінювати вчинки інших та власні дії й вчинки, знижує поріг чуттєвості до несприятливих факторів, фрустраційних ситуацій.
- Розвиває здібність спілкування, співробітництва й розуміння; дозволяє встановлювати конструктивне спілкування з представниками різних груп, носіями іншого світогляду; обумовлює безболісний вихід в ситуаціях зіткнення протиріч.
- Забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності і створює умови для безпечних проявів дивергентності, нелінійності мислення, творчої активності та творчого самоствердження особистості.
- Дозволяє людині отримати задоволення від спілкування з різними представниками суспільства й усвідомлення власної індивідуальності, визнання себе іншими.
- Служить гарантом недоторканості та ненасильства по відношенню до різного роду меншин; забезпечує багатомірність середовища та гармонійне мирне співіснування людей, що відрізняються за різними ознаками; орієнтує відношення людей на дотримання рівноправ'я, поваги та свободи.

Але, в певних дискурсах толерантність якоюсь мірою «незручна чеснота». Вона, поперше, містить у собі певну напруженість між усвідомленням суб'єктами певних цінностей, а то й переваг власних переконань, життєвого вибору й необхідності визнання права на існування альтернативних, світоглядних і життєвих цінностей. Тобто потенціал нетолерантності наявний у кожної людини, бо потреба нав'язувати іншим свій погляд на світ загалом є дуже сильною. Людині завжди хочеться, щоб усі вірили в те саме, що й вона, саме за такої умови людина відчувається духовно захищеною й не мусить розмірковувати над власними переконаннями або зіставляти їх з іншими. Звідси – безліч знань-поглядів, замкнених на індивіда, на його суб'єктивність, на його «правду». Не випадково в суспільстві, словами Платона, переважає не «філософічність» (вміння рахуватися з думкою іншого), а «філодоксичність», зовсім не виступаючи як «неправда», «нісенітниця», а лише як своя «правда». Істини в цьому випадку не аргументуються, а просто технічно подаються у вигляді

повідомлень, заяв, приписів, рецептів, які латентно скеровують людину у її повсякденному житті.

По-друге, незручність толерантності як чесноти полягає також в тому, що вона не може бути безмежною. Людина не повинна толерувати усе, наприклад: антигромадські дії, соціальну аномію, вбивства, фанатизм, расизм, девіантну поведінку тощо. В житті суспільства завжди існує об'єктивно нетерпиме. Тому межі толерантності завжди постають як відносно рухомі щодо самої норми толерантності. А це означає, що в ім'я толерантності людина має право не толерувати нетолерантних, яке може бути представлене правовим імперативом толерантності: «Ти не повинен визнавати принцип толерантного поводження з не толерантними; якщо ж ти так робиш, то втрапиш не лише себе, але й ставлення до толерантності»³. Відтак необмежена толерантність веде до зникнення толерантності. Однак, у будь-якому випадку усе залежить від активної життєвої позиції людини, її *мудрості*, яка виступає експертизою усіх її життєвих практик. Якби нетолерантність, бажання навернути інших у свою віру шляхом примусу мала б усуватися такою формою буття, за якої ніхто ні в що не вірить, усім до всього байдуже, аби лише жилося весело – то горе нам, бо тоді ми можемо стати жертвами тієї чи іншої ідіократії. Вихвалення ненасильства не може перемогти вихвалення загального збайдужіння⁴.

«Освіта для миру» в контексті концепту рівної гідності

Не випадково проблема «свій – чужий» у співвідношенні з темою культурного діалогу набуває в даний час особливої соціально-культурної та екзистенційної значущості. У зв'язку з цим в багатьох країнах світу необхідність «освіти для миру», поряд з виваженою державною політикою, стає стратегією особливої ваги. Ця позиція простежується й в численних документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Ювілейній доповіді Римського клубу 2017 р. «Come on!», в яких акцентується, що однією із найважливіших функцій сучасної освіти постає завдання навчити людей жити разом, допомогти їм *перетворити зростаючу взаємозалежність держав і етносів в усвідомлену солідарність*. З цією метою освіта має сприяти тому, щоб з одного боку, людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити власне місце, яке вона посідає в світі, а з іншого, – прищепити їй шанобливе ставлення до інших культур. Сучасна освіта має стати активним фактором поступального розвитку толерантної особистості, здатної узгоджувати індивідуальні та суспільні потреби, не порушуючи законів існування світу. Вона має виконувати важливу людинотворчу і гуманістичну місію – гармонізувати наш розум і почуття, допомагати зрозуміти світ і самого

³ Іщенко Ю. Парадокси толерантності // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П. Ю. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 128.

⁴ Колаковський Л. Міні-лекції на максі-теми / пер. з пол. Р. Харчук / Лешек Колаковський. – К.: Основи, 1999. – С. 48.

себе, виводити індивіда на якісно новий рівень життя, забезпечувати комфортність існування людини у соціумі, допомагати ефективно реалізовувати свій потенціал.

Усе це вимагає не лише нової моделі освіти, а й чіткої демаркації понять в контексті сучасного полікультурного суспільства, яке розглядається в різношерстних політичних й теоретичних дискурсах (мультікультурному, постколоніальному, комунітарному, постмодерному тощо). Навчити жити в сучасному суспільстві означає навчити не просто орієнтуватися в новітніх базах даних, володіти масштабною інформацією, блискавично реагувати на експоненційно змінні технології, бути обізнаним в культурах світу. Головне – усе це трансформувати в *мудрість вибудовувати життя* й мистецтво жити й рахуватися з «Іншими», що вимагає знання філософії толерантності як дієвої «методології розуміння».⁵

Архітектоніка освіти для миру має ґрунтуватися, *по-перше*, на принципах толерантності, діалогічності і відкритості. Сьогодні ми маємо навчити молоду людину цінувати багатоманіття культур й здійснювати це радше шляхом *діалогу*, аніж *синтезу*, в якому прихована небезпека втрати можливостей для їх подальшого розвитку. А головне, через діалог ми отримаємо можливість здійснювати реальну взаємність, і разом з тим маємо можливість уникнути «панування – підкорення» (Ж. Дерріда), негативні наслідки якого є такими очевидними сьогодні. *По-друге*, вона має спиратись на людиноцентричний принцип, який орієнтує не на штучну консервацію способу життя того чи іншого народу, а дає кожному індивідові (а не тільки народові загалом) право на вільне культурне самовизначення. Культура чим далі, тим більше розвиватиметься у напрямку вже не стільки національних, скільки індивідуальних відмінностей та особливостей, що живляться культурними надбаннями усіх народів світу. Хоч би як комусь не хотілось сьогодні расової, культурної чи релігійної «чистоти», ми приречені у майбутньому жити в «єдиному домі», заклавши фундамент життєдайного міжкультурного співіснування.

Для того, щоб архітектоніка моделі «освіта для миру» була життєдайною, вона має будуватись, на наше переконання, на таких, принаймні п'ятьох важливих методологічних принципах. *Перший: опертя на націоконсолідуючі цінності*. Розуміння цінностей різними соціальними групами та окремими людьми може відрізнятись і часто досить суттєво. Але в тканині духовності, як відомо, завжди існують значущі для усіх цінності, які не тільки не викликають суперечностей між представниками різних соціальних груп, а й знаходять серед них розуміння і підтримку. Такими консолідуючими цінностями, мають бути саме ті, в яких стверджуються визначальні для більшості загальнокультурні цінності, як, наприклад, відразу до несвободи, захист гідності і прав кожної людини, прагнення людини до самореалізації

⁵ Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики [Текст] / Х.-Г. Гадамер. – Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М.: Прогресс, 1998. – С. 83.

тощо (які, до речі, не піддаються часовій ерозії). Лише на цій основі можуть вибудовуватися механізми смислової доповнювальності, взаємного обміну цінностями й порозуміння. Від ефективності реалізації яких залежить здатність людства стати дійсною людською спільнотою, об'єднаною не лише спільністю глобальних небезпек, але й спільністю солідарних дій і спільним смисловим полем, яке можна було б назвати *глобальним світоглядом*.

Другим її методологічним принципом має стати *критично-аналітичне відношення до культурно-історичної пам'яті* як репрезентативної форми дійсності. Культура як світ нашого існування пронизана пам'яттю, що органічно вплітається в тканину сучасності. Будь-яка соціокультурна трансформація пов'язана зі зверненням до минулого. Кожне таке звернення збагачує сучасність, по-своєму розуміє її, формуючи необхідне підґрунтя для руху вперед. Звернення кожного народу до свого національного минулого, якщо воно не було зумовлене прагненням відмежуватися від інших народів та їх культурного досвіду, було плідним, оскільки збагачувало, урізноманітнювало, розширювало його власні культурні обрії. Але не слід забувати, що некритичний й занадто прискіпливий погляд в глибини історії часто-густо негативно впливає на процес міжкультурної взаємодії, «створює умови для деформацій історичної пам'яті та спокуси для відповідних національно-культурних манівців». ⁶ Надмірне захоплення минулим, його ідеалізація, спроба будувати життя в стилі «Future in the Past» (майбутнє в минулому) є небезпечною політико-культурною стратегією.

Третім цінним методологічним принципом освіти для миру має бути викорінення культурно-етнічного нарцисизму, який обумовлює культурно-освітню ізоляцію. На жаль, більшості концепцій освіти є характерною, так би мовити, західна політкоректність, якій властива консервація «колоніального погляду білої більшості». ⁷ Нам здається, що ця політкоректність є трагічно-гомогенізуючою, несе дуже репресивну домінанту нав'язування певних стандартів. Ключова метафора цих стандартів – це метафора не «Іншого», а метафора меншин. Меншинами ніби милуються. А це милування і є консервуванням, воно тісно пов'язане із нарцисизмом. Нарцис не бачить іншого, існують лише його проєкції, проєкції його власної культури. В ефективній освітній взаємодії важливо розуміти, бачити і чути не меншого, а «Іншого». Якщо ми не бачимо «Іншого», тоді культивуються умови для продукування центру і периферії. Тут має продукуватися не синдром милування й учнівства, а «презумпція рівного достоїнства (egnal worth)». ⁸

⁶ Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 140.

⁷ Макбрайд В. Викладання соціальної та політичної філософії з точки зору західної і незахідної перспектив // «Філософія освіти». – 2011. – № 1–2. – С. 12.

⁸ Тейлор Чарльз. Мультикультуралізм: «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 69.

Сьогодні *Інші*, до цього часу не домінуючі або ж маргіналізовані культури, домагаються рівноправного місця за круглим столом світу. Вони амбітні і динамічні, мають сильно розвинуте почуття власної гідності і власної цінності. Незважаючи на те, що різні культури мають далеко не однакові можливості за впливом, кожна із них не бажає, щоб її просто терпіли. Будь-яка культура розглядає свої базові цінності як універсальні (якщо вона перестане це робити, то просто зникне як самостійна культура!). Вона хоче, щоб з нею рахувалися. Толерантність – це, звичайно, цінність, але цінність проміжна. Ніхто не бажав би, щоб його суто «толерували», лише терпіли⁹. Тому ці *Інші* культури не сприймають й не можуть сприймати так званої «позитивної дискримінації» (тобто намагання створювати для периферійних культур певні пільги і преференції). Такі мультикультурні практики, ніби переслідуючи мету відновлення соціальної справедливості, виступають не лише гальмом міжкультурного взаєморозуміння, але й деформують глобальний контекст розробки освітніх стратегій.

Четвертим методологічним принципом освіти для миру з її акцентуацією на культурних відмінностях, посиленою культурочутливістю має стати індивідуалізація навчання. За цієї умови освіта постає як стан відкритих можливостей для самореалізації особистості. В сучасній освіті усі учасники освітнього процесу повинні стати «трансгресорами»: і викладачі, і школярі, і студенти. Акт трансгресії означає подолання межі між можливим і неможливим, вихід за межі свого культурно-смыслового поля, і таким чином наближення до розуміння *Іншого*. У результаті трансгресії створюються спільні когнітивні поля на основі політики рівної гідності, де відбувається взаємне порозуміння, перевизначення знаків, де містифікуються стереотипи і утворюються зони толерантності.

Й, нарешті, п'ятим важливим фундаментальним методологічним принципом освіти для миру є поєднання теорії і практики. Зв'язок між проектами полікультурної освіти і політикою держави є дуже важливим для забезпечення рівності й справедливості для різних груп населення. Замість того, щоб робити вигляд, що освіта є ізольованою від політики, нова модель освіти має поєднувати навчальні матеріали і процеси з імперативами демократичного суспільства. Вона може бути лише тоді успішною, коли розширює права і можливості людей та трансформує суспільство. Участь учасників процесу освіти для миру в діяльності соціальних рухів, волонтерських об'єднань, недержавних організацій допомагає зрозуміти себе та *Інших* краще, подивитися на речі очима інших людей. Поєднання теорії з практикою, знання з діями дає можливість на власному досвіді відчувати шляхи впливу суспільства на людей та відчувати взаємозв'язки таких культурних ідентифікаторів, як раса, національність,

⁹ Саух П. Сучасні виклики епохи: суспільство і церква у пошуках відповідей // «Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору». Науковий збірник. – К.: УАР, 2013. – С. 21.

релігія, тендер, сексуальна орієнтація, соціальний клас, мова, (не) дієздатність, вік і багато інших, в режимі реального життя.

Основними стратегічними орієнтирами такої освіти мають стати: (а) виховання національної свідомості на основі культурного плюралізму, який вимагає «мислити глобально, діяти локально»; (б) виховання культури міжнаціонального спілкування через включення молодшої людини, як суб'єкта міжкультурного спілкування, у різні види культуротворчої діяльності; (в) виховання інтеркультурної комунікабельної особистості. Метою ж концепції освіти для миру, побудованої на життєдайному імперативі: до минулого – вдячність, до сьогочасного – дія, до майбутнього – відповідальність, – має бути формування глобального світогляду через усвідомлення себе частиною етносу, держави і людства загалом шляхом свободи, толерантності, визнання цінності багатоманітного, солідарності та ненасилля.

Звісно, ця концепція може стати реальною політикою в сфері освіти і виховання за умов (1) відповідної культурної політики держави, яка проголошує підтримку самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, ствердження її гідності в контексті життєдайних сил культури власного народу; (2) удосконалення навчальних програм початкової, середньої і вищої освіти та поповнення навчальних планів такими дисциплінарними курсами як «міжкультурна комунікація», «етнопсихологія», «критична педагогіка», «громадянська освіта», «народознавство» тощо; (3) створення нових підручників та вдосконалення існуючих, виключивши будь-які прояви пропаганди національної або культурної вищості та розпалювання ксенофобії; впровадження нових методів навчання, що базуються на практико-орієнтувальній діяльності (інформаційно-пошуковій, регулятивно-спонукальній, культурно-ролевій, партнерсько-міжкультурній тощо).¹⁰

Висновки

Освіта для миру як соціальна інновація, повинна бути пов'язаною не стільки з питанням «хто ми є?», або «звідки ми прийшли?», а з відповіддю на питання «як навчитися жити разом у мирі й злагоді?». Практична реалізація такого проекту можлива на основі політики «рівного визнання», яка відстоює не тільки збереження різноманіття культур за допомогою виваженого втручання держави, а й максимально розширює участь людей у процесах міжкультурного діалогу і спілкування. Ця політика – справедливо вважає директор Центру досліджень людських цінностей Принстонського університету Емі Гутман – має передбачати принаймні три найважливіші умови: (1) основні права усіх громадян,

¹⁰ Petro Saukh. The methodological strategy of architectonics of multicultural education in the postmodern era // «Educacia Miedzykulturowa» / – 2017, nr. 1 (6) / – P. 46.

включаючи свободу слова, думки, релігії та зібрань, мають бути захищені законом; (2) ніхто шляхом маніпулювання (і, тим паче, примусу) не може бути приведений до прийняття тих культурних цінностей, які представлені державними інститутами, і (3) державні офіційні особи та установи, що продукують культурний вибір, є демократично підзвітними не лише теоретично, а й практично¹¹. Ці умови виступають запорукою вільних демократій. Лише на основі такого підходу можливе інкорпорування усіх соціально-культурних груп в істинно громадянське суспільство. Й передусім тому, що він є серйозною перепорою як для *культурного націоналізму*, який абсолютизує відмінності, так й для *культурного імперіалізму*, що їх не помічає. До того ж, завдання освіти навчити дітей, що цінності усіх проєктів, ідеологій й навіть релігій, за великим рахунком відносні. Не відносним є лише *цінність самого життя*. Лише по відношенню до цієї фундаментальної цінності вони знаходять свою валідність для кожної конкретної особистості, лише за її допомогою вони наповнюються смислом. Розмаїття культур, а не уніфікація робить його цілісним. І як цілісне утворення він функціонує за алгоритмом *доповнювальності*. Відтак, проблема рівного діалогу і взаємоповаги, а звідси, рівного визнання і гідності, ненасильства і толерантності лише наближає до реалізації архіважливої мети будь-якої культури, релігії, ідеології – *блага*, яке має бути людським, життєдайним, сумісним з життям і необхідним для нього.

Бібліографія

1. Nikitorowicz Jerzy Eksploracja tozsamosci kulturowej w swiecie postkulturu // Z teorii i practyki badan miedzykulturowych. Dylematu metodologiezne / Red. naukowa Tadeusz Lewowicki, Aniela Rozanska, Ursula Klajmon-Lech. – Torun. – 2016. – 190 p.
2. Petro Saukh. The methodological strategy of architectonics of multicultural education in the postmodern era // «Educacia Miedzykulturowa»/ – 2017, nr. 1 (6).
3. Saukh Petro, Chumak Liudmyla. Ten Top Problems of Education. From Cognitive Dissonance to the Algorithm of the Future Renaissance // «Education: Modern Discourses». – № 1. – 2018.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики [Текст] / Х.-Г. Гадамер. – Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М.: Прогресс, 1998. – 704 с.
5. Гутман Е. Вступ // Тейлор Чарльз. Мультикультуралізм: «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
6. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61. Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Текст] // «Век толерантности: научно-публицистический вестник». – М.: МГУ, 2001.
7. Іщенко Ю. Парадокси толерантності // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П. Ю. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 324 с.
8. Колаковський Л. Міні-лекції на максі-теми / пер. з пол. Р. Харчук / Лешек Колаковський. – К.: Основи, 1999. – 133 с.
9. Макбрайд В. Викладання соціальної та політичної філософії з точки зору західної і незахідної перспектив // «Філософія освіти». – 2011. – № 1–2.
10. Саух П. Сучасні виклики епохи: суспільство і церква у пошуках відповідей // «Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору». Науковий збірник. – К.: УАР, 2013. – 504 с.
11. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с.
12. Тейлор Чарльз. Мультикультуралізм: «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
13. Хьоффе О. Пліуралізм толерантності: к легитимизации в современном мире // «Философия науки», 1991. – № 12.

¹¹ Гутман Е. Вступ // Тейлор Чарльз. Мультикультуралізм: «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 16.

Анотація. На основі аналізу сучасних глобалізаційних процесів й «стирання» міждержавних кордонів окреслено загострення комунікаційних процесів як на міжособистісному, так й на міждержавному рівнях. Визначено, що джерелом усіх негараздів є прорахунки державної полікультурної політики, обмеженості аксіологічного ресурсу політики мультикультуралізму та освітньої асиміляції. Доведено в цьому контексті, важливість виховання толерантності як основи міжсуб'єктної взаємодії на усіх рівнях життєдіяльності людини. В ній, як універсальній формі відношення до інших цінностей, установок, смислів, проглядається не лише бажаний тип поведінки, а й в деяких випадках – філософський імператив. Розкрито філософське розуміння толерантності в аксіологічному дискурсі. При цьому особливий акцент зроблено на міжособистісній толерантності – як особливому способі побудови взаємовідносин, міжособистісної взаємодії та спілкування з іншими людьми, яка виконує цілу низку архіважливих соціально-комунікативних та виховних функцій. Толерантність виступає життєдайним уроком «освіти – для миру», яка має виконувати важливу людинотворчу і гуманітарну місію, допомагаючи зрозуміти світ і самого себе, вивести молоду людину на якісно новий рівень життя, забезпечити комфортність її існування у соціумі, допомогти ефективно реалізувати свій потенціал.

Доведено, що усе це вимагає нової моделі «освіти для миру», яка має ґрунтуватися на принципах людиноцентризму, толерантності, діалогічності і відкритості. Але для того, щоб архітектоніка цієї моделі була життєдайною, вона має будуватися на п'яти, визначених нами, методологічних принципах, які здатні забезпечити відповідь на доленосне питання: як навчитися жити у мирі й злагоді?

Ключові слова. Толерантність, нетерпимість, ідея ненасильства, байдужість, освіта для миру, політика рівного визнання, історична пам'ять, культурно-етнічний нарцисизм, концепт рівної гідності.

The Philosophy of Tolerance. A lesson to Education for Peace

Abstract. Communication processes periods of tension at interpersonal and interstate levels are outlined on the basis of modern processes of globalization and interstate «blurring of distinction» analysis. It is defined that a source of all problems is state multicultural policy blunders and an educational assimilation. An importance of tolerance education as an intersubjective interaction basis at all levels of human life is proved. Not only a desired type of behavior is viewed in it as a universal attitude form to other values, mindsets, senses, but in some cases – a philosophical imperative. The philosophical understanding of tolerance in axiological discourse is explained. In such a case, special emphasis is placed on interpersonal tolerance as a special way of relationships formation, interpersonal interaction and communication with other people, which performs a number of highly significant social and communicative, and educational functions. Tolerance is a viable lesson to «education – for peace», which must carry out an important humanitarian mission, helping to understand the world and yourself, to bring a young man to a new level of life, to ensure the comfort of his/her existence in society, to assist in his/her potential realization effectively.

It is noted that all these issues demand a new model of «education for peace», which should be based on the principles of anthropocentrism, tolerance, dialogics and sociability. In order to make architectonics of this model to be viable, it must be based on the five identified by us methodological principles that can provide an answer to the fateful question: how to learn living in peace and harmony?

Key words: tolerance, intolerance, non-violent idea, indifference, education for peace, equal recognition policy, historical memory, cultural and ethnic inflated ego, equal dignity concept.

Filozofia tolerancjności. Nauka edukacji dla pokoju

Adnotacja. Na podstawie analizy współczesnych procesów globalizacyjnych i «zacierania» granic międzypaństwowych zostało określone zaostrzenie procesów komunikacyjnych na poziomie między poszczególnymi osobami, zarówno jak na poziomie międzypaństwowym. Ustalono, że źródłem wszystkich kłopotów są błędy państwowej polityki kulturalnej, ograniczenia aksjologicznego zasobu polityki wielokulturowości oraz asymilacji edukacyjnej. W tym kontekście została udowodniona ważność wychowania tolerancjności jako zasady międzypodmiotowego współdziałania na wszystkich szczeblach życia i działalności człowieka. W niej, jako uniwersalnej formie podejścia do wszystkich wartości, ustawień, sensów, da się upatrywać nie tylko pożądany typ zachowania, lecz, w niektórych przypadkach, filozoficzny imperatyw. Zostało przedstawione filozoficzne ujęcie tolerancjności w aksjologicznym dyskursie. Przy tym szczególny nacisk kładzie się na międzyosobowej tolerancjności – jako szczególnym sposobie wybudowania relacji, międzyosobowego współdziałania i komunikacji z innymi ludźmi, wykonującej cały szereg nadzwyczaj ważnych społeczno-komunikatywnych i wychowawczych funkcji. Tolerancjność jest życiodajną nauką «edukacji – dla pokoju», która ma pełnić istotną kształtującą człowieka i humanistyczną misję, pomagając w zrozumieniu świata i samego siebie, w podnoszeniu młodej osoby na jakościowo nowy poziom życia, zapewnieniu wygody jej istnienia w społeczeństwie, pomocy w skutecznym zrealizowaniu swojego potencjału.

Udowodniono, iż to wszystko wymaga nowego modelu «edukacji dla pokoju», który powinien się bazować na zasadach człowiekocentryzmu, tolerancjności, dialogowości i otwartości. Ale dla tego, żeby architektonika tego modelu była zdolna do życia, powinna ona zostać zbudowana na pięciu określonych przez nas metodologicznych zasadach, które potrafią zapewnić odpowiedź na decydujące pytanie: jak nauczyć się żyć w pokoju i harmonii?

Kluczowe słowa. Tolerancjność, nietolerancja, pomysł niestosowania przemocy, obojętność, edukacja dla pokoju, polityka równego uznania, pamięć historyczna, kulturalno-etniczny narcyzm, koncept równej godności.